

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی

سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۸/۱۹

تاریخ تصویب: ۹۷/۱۲/۱۵

صفحات: ۲۰۳ - ۲۲۵

بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام

صمد قائم پناه

استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تاکستان، تاکستان، ایران.

چکیده

اتحادیه اروپا به عنوان یک بازیگر تاثیرگذار در مناسبات جهانی و منطقه‌ای بویژه بعد از جنگ سرد محسوب می‌گردد. روابط این اتحادیه با جمهوری اسلامی ایران با فراز و نشیب‌های زیادی روبرو بوده و چگونگی این رابطه تحت تاثیر مسائل مهمی از جمله جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، صدور فتوای قتل سلمان رشدی، حکم دادگاه میکونوس و پرونده هسته‌ای قرار گرفته است. اتحادیه اروپا در حل فصل پرونده هسته‌ای ایران بویژه بعد از روی کار آمدن دولت روحانی در انتخابات سال ۱۳۹۲ نقش مهمی بازی کرده و پس از به ثمر رسیدن مذاکرات هسته‌ای و انعقاد قرارداد برجام، سعی در ترمیم و بهبود روابط با ایران نمود و حتی بعد از خروج یکجانبه امریکا از برجام، ضمن محکوم کردن اقدام امریکا، تمام تلاش آن‌ها برای حفظ ایران در برجام و رفع مشکلات تجاری و بازرگانی ایران با طراحی مکانیسم ویژه مالی برای بلا اثر کردن تحریم‌های یکجانبه امریکا بوده است. سؤال تحقیق حاضر این است که در روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پس از برجام چه تغییراتی بوجود آمده است و عوامل موثر در تغییر این روابط در دوره جدید کدامند؟ مقاله به شیوه توصیفی - تحلیلی این فرضیه را بررسی می‌نماید که اهمیت ژئوپلیتیکی و موقعیت منطقه‌ای ایران، منابع انرژی، ضرورت حل و فصل بحران‌های موجود منطقه‌ای و رقابت‌های ژئوپلیتیکی نظام بین‌الملل از جمله عوامل تعیین‌کننده در جهت بهبود و توسعه روابط طرفین در دوره جدید تلقی می‌گردد.

واژگان کلیدی: اتحادیه اروپا، ژئوپلیتیک، پسابرجام، انرژی هسته‌ای، توازن قدرت.

مقدمه

در روابط ایران و اتحادیه اروپا نقاط عطف تعیین کننده‌ای در برقراری و توسعه روابط یا کاهش و بعضاً قطع این روابط نقش داشته‌اند؛ عواملی که عمدتاً در تحولات سیاسی داخلی هر دو طرف (البته بیشتر ایران) ریشه داشته‌اند. از جمله شرایط انقلابی و ایدئولوژی حاکم بر سیاست خارجی ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، موضوع گروگانگیری در سفارت امریکا توسط دانشجویان خط امام (ره)، ماجرای صدور فتوای قتل سلمان رشدی نویسنده کتاب آیات شیطانی و رای دادگاه میکونوس بر علیه رهبران سیاسی و نظامی ایران، روی کار آمدن دولت‌هایی با گفتمان‌های متفاوت در ایران بویژه نسبت به غرب و نهایتاً موضوع هسته‌ای ایران.

به دنبال وقوع هر کدامیک از تحولات مذکور، دو طرف عزم و اراده خویش را برای عبور از موانع و بازسازی روابط ابراز داشته و تلاش‌هایی برای از سرگیری روابط و توسعه آن دنبال کرده‌اند. ولی هیچ کدام از موضوعات فوق بجز موضوع هسته‌ای تاثیر منفی پایدار و عمیق در روابط طرفین نداشته و طی یک دهه اخیر این موضوع بر روابط ایران و اتحادیه اروپا سایه افکنده بود. از بدو شکل‌گیری این بحران، اتحادیه اروپا با توجه به رویکرد متداول و همیشگی خود در قبال جمهوری اسلامی ایران سعی کرد با تمرکز بر رویکرد دیپلماسی و مذاکره در حل و فصل برنامه هسته‌ای ایران ایفای نقش کند.

به قدرت رسیدن اصول‌گرایان به دنبال انتخابات ریاست جمهوری ایران در سال ۱۳۸۴ و تعریف مجدد از اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و تعیین دستورکار جدید در برنامه هسته‌ای ایران، روند تقابل ایران و اتحادیه اروپا را روز به روز تشدید نمود و بویژه از سال ۲۰۰۶ میلادی با پیوستن اتحادیه اروپا به تحریم‌های سازمان ملل و کمک به شکل‌گیری و ایجاد این تحریم‌ها، روابط طرفین به سردی گرائید. تا این مقطع زمانی در روابط طرفین تا حد زیادی، تغییر و تحولات داخلی ایران نقش تعیین کننده‌ای داشته و این موضوع در چهار دولتی که بعد از پایان جنگ تحمیلی عراق علیه ایران (دولت هاشمی ۷۶-۶۸، دولت خاتمی ۸۴-۷۶، دولت احمدی نژاد ۹۲-۸۴ و دولت روحانی از سال ۱۳۹۲ (تاکنون) در ایران قدرت اجرائی را بعهدہ گرفته‌اند، صادق است.

بعد از به نتیجه رسیدن مذاکرات هسته‌ای ایران با گروه ۵+۱ در سال ۱۳۹۴ با امضای موافقتنامه برجام، همزمان با توجه به اینکه در طول سال‌های اخیر تحولات نگران کننده‌ای در منطقه خاورمیانه اتفاق افتاده از جمله گسترش گروه‌های تروریستی داعش، جبهه النصره و

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵

القاعده در برخی از دولت‌های بحران زده خاورمیانه بویژه در بخش‌های از قلمروهای سرزمینی عراق و سوریه که نظم حاکم سنتی بر منطقه خاورمیانه را مختل کرده و تبعات سنگین سیاسی، امنیتی، اجتماعی و اقتصادی بر مرزهای پیرامونی این منطقه بویژه اتحادیه اروپا ایجاد کرده است، نقش و نفوذ ایران در منطقه و تجربه مذاکرات اتحادیه اروپا با ایران بر سر موضوع هسته‌ای و به نتیجه رسیدن آن موجب شد اتحادیه اروپا با درک و شناخت بیشتری از حوادث منطقه و جایگاه ایران در منطقه، استراتژی بلند مدت جدیدی را برای بازسازی و توسعه روابط با ایران با تصویب قطعنامه عادی سازی روابط در پارلمان اتحادیه اروپا در مورخه ۲۶ اکتبر ۲۰۱۶ (۵ آبانماه ۱۳۹۶) پایه‌گذاری کند. قطعنامه‌ای که می‌خواهد توسعه و تعمیق روابط با ایران را در همه ابعاد گسترش دهد و حتی برای موضوعات اختلاف برانگیز سلسله نشست‌ها و گفتگوهای را برگزار نماید.

اتحادیه اروپا دوره پسا برجام را بهترین فرصت برای بازسازی روابط خود با ایران نسبت به یک دهه گذشته را در دستور کار قرار داده و رفت و آمدهای مقامات و مسئولین دو طرف نسبت به کشورهای همدیگر و گفتگو پیرامون موضوعات متعددی در تدوین این استراتژی نقش عمده‌ای داشته و در شرایط کنونی عوامل متعددی فراتر از مسائل سیاسی داخلی ایران در اتخاذ این استراتژی اتحادیه اروپا نقش دارند که این مقاله به دنبال بررسی نقش و وزن عواملی از جمله اهمیت ژئوپولیتیک ایران در منطقه، مسائل انرژی ایران و نقش ایران در حل و فصل بحران‌های منطقه خاورمیانه و رقابت‌های ژئوپلیتیکی نظام بین‌الملل و سیاست موازنه سازی دولت روحانی در سیاست خارجی ایران در قبال بازیگران تاثیرگذار نظام بین‌الملل به عنوان عوامل موثر در توسعه روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا می‌باشد.

چارچوب نظری:

در تحلیل روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران ابتدا بایستی بررسی شود کدامیک از نظریه‌های روابط بین‌الملل قابلیت تحلیل الگوهای رفتاری طرفین را در تحولات و حوادثی که در سطوح داخلی و منطقه‌ای اتفاق افتاده، دارا می‌باشد.

نظریه رئالیسم^۱ یا واقع گرایی از مهمترین و قدیمی‌ترین نظریه‌های روابط بین‌الملل است که

۱. Realism

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —

در تجزیه و تحلیل الگوهای رفتاری، دولت‌ها را به عنوان برترین بازیگر اصلی نظام بین‌الملل معرفی می‌نماید. این نظریه دارای اصول و قواعد شناخته شده‌ای از جمله دولت‌گرایی^۱، خودیاری^۲، منفعت‌گرایی^۳ مادی و معتقد به عدم دخالت شرایط و محیط داخلی دولت‌ها در سیاست‌گذاری خارجی آن‌ها، چه به صورت انفرادی یا در قالب دسته جمعی و اتحادیه‌ها است. این نظریه با عنایت به مرور تحولات روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا نمی‌تواند خیلی مورد اتکاء باشد و بررسی متغیرها و عناصر موثر در فراز و فرود و دوری و نزدیکی روابط طرفین طی سه دهه اخیر نشان می‌دهد که چالش‌ها و تقابل‌های آن‌ها بیشتر خاستگاه داخلی داشته‌اند تا خارجی. در حالی که از نظر رئالیسم دولت‌ها بدون عنایت به شرایط و محیط داخلی شان و نوع ساختار و نظام سیاسی حاکم و توزیع قدرت داخلی و فرهنگ سیاسی و اخلاقیات حاکم بر جامعه، در سطح نظام بین‌الملل بایستی برای حفظ و توسعه امنیت و منافع ملی در بیرون از مرزهای ملی سیاست‌گذاری و آنرا عملیاتی و اجرایی کنند. از نظر رئالیست‌ها، ساختار نظام بین‌الملل و قواعد حاکم بر آن که به اعتقاد هابز دولت‌ها گرگ یکدیگر هستند، آن‌ها را وادار می‌کند برای حفظ منافع و موقعیت و امنیت خود دست به هر اقدامی بزنند. (مشیرزاده، ۱۳۸۴، صص ۱۱۰-۷۳)

نظریه لیبرالیسم یا آرمان‌گرایی یکی دیگر از نظریه‌های روابط بین‌الملل بویژه بعد از وقوع جنگ جهانی اول در ۱۹۱۴ میلادی از مرحله اندیشگی به مرحله اجرایی و سیاست‌گذاری در سطح بین‌الملل با کمک سیاستمدارانی از جمله وودرو ویلسون^۴ رئیس جمهور امریکا ارتقا پیدا کرد. ویلسون به عنوان رهبر فکری و سیاسی این جریان مدعی بود که دلایل وقوع جنگ جهانی اول را شناسائی کرده و برای جهان بعد از جنگ جهانی و ایجاد نظم آینده روابط بین‌الملل راهکارها و پیشنهاداتی دارند که تحت عنوان اصول چهارده گانه^۵ ویلسون توسط خود ایشان به کنفرانس‌های صلح ورسای ارائه و مورد پذیرش اعضای حاضر قرار گرفت. این برنامه به اصولی از جمله ایجاد جامعه ملل، احترام به حقوق بین‌الملل، امنیت دسته جمعی، جهانی امن

-
۱. Statehood
 ۲. Self-Help
 ۳. Pragmatism
 ۴. Woodrow Wilson
 ۵. Fourteen Principles

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵
برای دموکراسی، حق تعیین سرنوشت ملل، دیپلماسی علنی، آزادی کشتیرانی در دریاهای آزاد،
حذف موانع اقتصادی، برابر شرایط تجاری برای همه کشورهای صلح دوست، کاهش تسلیحات
ملی، اولویت حاکمیت بین‌المللی بر حاکمیت ملی و... را در بر می‌گیرد. (موسی زاده، ۱۳۸۸، ص
۸۵-۷۳)

نظریه لیبرالیسم بویژه در شاخه کارکردگرایی^۱ و نوکارکردگرایی^۲ بر همکاری دولت‌ها در
حوزه‌های فنی، اقتصادی و صنعتی تاکید دارد. به تعبیر ارنست هاس و دیوید میترا نی همکاری
در عرصه سیاست پائین یا ملایم^۳ در بین دولت‌ها طی یک فرآیندی شکل می‌گیرد و این
همکاری کارکردی ادامه پیدا می‌کند و از بستر اقتصادی، اجتماعی و فنی به حوزه همکاری‌های
سیاسی و امنیتی یا سیاست‌های عالی^۴ سوق پیدا می‌کنند. کارکردگرایی بر خلاف برداشت‌های
اولیه آرمان‌گرایان بجای هماهنگی منافع و یا منافع مشترک^۵ بر منفعت طلبی بازیگران تمرکز
داشته و معتقدند گروه‌های مشخص اهداف و منافع خاصی را دنبال می‌کنند و زمانی به ابزارهای
فوق ملی یا نهادهای فراملی در سطح منطقه‌ای علاقه نشان می‌دهند که این اقدام برایشان
سودی داشته باشد.

ارنست هاس با بکارگیری مفهوم «سرریزی»^۶ تاکید دارد که همگرایی در یک بخش
وضعیتی را ایجاد می‌کند که همکاری در بخش‌های دیگر را فراهم می‌کند و این همگرایی از
بخشی به بخش دیگر سرریز می‌شود که به آن همگرایی بخشی^۷ می‌گویند. نمونه این فرآیند
همگرایی بین کشورهای اروپایی از دهه ۱۹۵۰ آغاز و با پشت سر گذاشتن موانع و مشکلات،
نهایتاً با امضای پیمان ماستریخت در سال ۱۹۹۲ به ثمر نشست. (مشیرزاده، ۱۳۸۴، صص ۴۵-
۳۷)

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران در بهمن ۱۳۵۷ مسائل سیاسی داخلی، شرایط جنگ
عراق علیه ایران و حمایت اروپایی از عراق، حادثه گروگانگیری اعضای سفارت امریکا در نوامبر

-
۱. Functionalism
 ۲. New functionalism
 ۳. Low politics
 ۴. High politics
 ۵. Common benefit
 ۶. Spill-over
 ۷. Sector integration

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —
۱۹۷۹ میلادی و صدور حکم ارتداد سلمان رشدی و فراخوانی سفرای کشورهای اروپایی، تلاش‌های کشورهای اروپایی برای نزدیک شدن به جمهوری اسلامی ایران برای حفظ روابط اقتصادی و دیپلماتیک ناکام ماند.

پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران در جنگ با عراق و عبور از سیاست خارجی دوران جنگ و پیروزی هاشمی رفسنجانی در انتخابات ۱۳۶۸ و تشکیل دولت سازندگی در داخل و آشتی با جهان خارج، اتحادیه اروپا با استقبال از این رویکرد، علاقمندی‌اش را برای برقراری رابطه با ایران نشان داد و خواستار گفتگو با ایران برای حل و فصل اختلافات فی مابین شدند. به دنبال این تغییرات اولین مرحله مذاکرات تحت عنوان گفتگوی انتقادی از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۶ انجام شد که نتایج خوبی به همراه داشت. البته ایالات متحده امریکا مخالف این گفتگوها بود. در آوریل ۱۹۹۷ رای دادگاه میکنونوس مبنی بر محکومیت برخی مقامات عالی جمهوری اسلامی به اتهام مشارکت در ترور ۴ تن از رهبران کرد ایرانی در رستوران میکنونوس در سال ۱۹۹۲، روابط ایران و اتحادیه اروپا وارد دوره متشنج شد و گفتگوهای انتقادی با بن بست مواجه شد و سفرای اتحادیه اروپا محل کارشان در تهران را ترک کردند و متقابلاً ایران سفرای خود از کشورهای عضو اتحادیه اروپا فراخواند. (جعفری ولدانی، ۱۳۷۸، صص ۲۵۶-۲۳۷).

مرحله دوم مذاکرات تحت عنوان گفتگوی باز بعد از پیروزی محمد خاتمی در انتخابات دوم خرداد ۱۳۷۶ و اتخاذ سیاست تنش‌زدایی و گفتگوی تمدن‌ها به عنوان رویکرد اصلی سیاست خارجی ایران آغاز شد و اعضای شورای وزیران اتحادیه اروپا در تاریخ ۹ ژوئن ۱۹۹۸ در لوکزامبورگ با صدور بیانیه‌ای آغاز گفتگوهای فراگیر با ایران را حول محورهای دو جانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی خواستار شد.

مهمترین نکته‌ای که با بررسی این تحولات و فراز و فرودها در روابط ایران و اتحادیه اروپا دارای حائز اهمیت است این است که چرا در چارچوب نظریه کارکردگرایی همکاری‌های ایران و اتحادیه اروپا که در سطوح تجاری، اقتصادی و فنی طی سال‌های ۱۳۷۲ تا آغاز بحران هسته‌ای تداوم داشت نتوانستند مشکلات موجود را حل نمایند و همکاری در سیاست‌های پائین به همکاری در حوزه‌های سیاسی و امنیتی منجر نشود و این عدم موفقیت موجب شد که با کمک اروپایی پرونده ایران از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به شورای امنیت سازمان ملل انتقال پیدا کند. چه عامل یا عواملی بر روابط طرفین در طول این مدت سایه افکنده بود که این وضعیت شکننده را فراهم کرده بود. بنابراین به نظر می‌رسد نظریه کارکردگرایی نمی‌تواند جوابی

برای این تغییر و تحولات و بی‌ثباتی در روابط آن‌ها را تحلیل کند. نظریه دیگر برای بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران سازه‌انگاری^۱ است. این نظریه یک رویکرد ترکیبی از رئالیسم، لیبرالیسم و تئوری‌های بازتابی^۲ است و به همین دلیل به نظریه میانه معروف است. سازه‌انگاری بر روی جامعه بین‌المللی تأکید دارد و به تعاملات سیاست داخلی و خارجی دولت‌ها می‌پردازد و دولت را به عنوان بازیگران اصلی جامعه بین‌المللی قبول دارد اما در کنار دولت‌ها، به بازیگران دیگری هم در عرصه بین‌المللی معتقد است. بر این اساس رفتار دولت‌ها صرفاً بر پایه منافع ملی نیست و یا بر مبنای عقلانیت عمل نمی‌کنند بلکه از عوامل متعددی از جمله تاریخ، انگاره‌ها، فرهنگ و جغرافیا و غیره تأثیر می‌پذیرد. منافع و هویت دولت‌ها از ابتدا تعیین نشده بلکه دائماً در حال شکل‌گیری است. هویت زیربنای کار اصلی آن‌هاست. هویت منافع دولت‌ها و بازیگران و دوستان و دشمنان آن‌ها را در جامعه بین‌المللی شکل می‌دهد. (قوام، ۱۳۸۱، جزوه درسی دوره دکتری).

بررسی روابط ایران و اتحادیه اروپا از ابتدای انقلاب اسلامی تا سال‌های اخیر نشان می‌دهد که نظریه‌های رئالیسم و لیبرالیسم بویژه از نوع کارکردگرایی آن و انطباق قواعد و اصول این نظریه‌ها با تحولات حادث شده در روابط آن‌ها سازگار نیست. در عوض نظریه سازه‌انگاری با توجه به اینکه عمده چالش‌ها و مشکلات ایران و اتحادیه اروپا از ابتدای انقلاب اسلامی تا سال‌های اخیر بیشتر مبتنی بر تعارضات فرهنگی و هویتی بوده و منافع ملی و الگوهای رفتاری آن‌ها متأثر از منابع هویتی، فرهنگی و ارزشی بوده است (عباسی اشلقی، ۱۳۸۸، صص ۲۶۶-۲۳۵). و علت ناکامی‌های گفتگوهای مرحله اول و دوم بیشتر ناشی از همین عوامل بوده است انطباق بیشتری از ارتباط نظریه اخیرالذکر با تحولات در روابط طرفین پیدا می‌شود.

بعد از پیروزی حسن روحانی در انتخابات ریاست جمهوری ۲۴ خرداد ۱۳۹۲ ایران، و اتخاذ رویکرد جدید در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر پایه تعامل سازنده و تنش‌زدایی با جهان، با استقبال کشورهای عضو اتحادیه اروپا این برنامه مواجه شد و طی ملاقات‌های متعدد بین مقامات دو طرف زمینه برای شکل‌گیری مذاکرات جدی ایران با ۱+۵ (پنج عضو شورای امنیت به علاوه آلمان) به دنبال دیدارهایی در حاشیه اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل در

۱. Constructivism

۲. Reflective

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —
شهریور ۱۳۹۲ در نیویورک پیرامون پرونده هسته‌ای ایران از سر گرفته شد و طی دو سال مذاکرات فشرده در ۲۳ تیرماه سال ۱۳۹۴ منجر به موافقتنامه برجام شد.
موفقیت در مذاکرات هسته‌ای به عنوان یک موضوع سخت و از نوع سیاست‌های عالی که بر خلاف دیدگاه نوکارکردگرایی که شروع همگرایی را از سیاست‌های پائین توصیه می‌کند، جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا برای اولین بار بعد از انقلاب اسلامی ایران با تفاهم بر موضوع سیاسی - امنیتی هسته‌ای ایران زمینه را برای توسعه همکاری‌ها همزمان در حوزه‌های سیاسی امنیتی و اقتصادی و اجتماعی بیش از هر زمان دیگری مساعد می‌دانند و در این راستا اتحادیه اروپا استراتژی جدید توسعه همکاری‌ها در همه حوزه‌ها با ایران را با تصویب اکثریت اعضای پارلمان اروپایی در ۴ آبانماه ۱۳۹۵ اعلام کرد.

نقش اتحادیه اروپا در فرایند مذاکرات هسته‌ای

از آغاز بحران در پرونده هسته‌ای ایران، کشورهای اروپایی تلاش کردند موقعیت محوری برای خود در این بحران و همچنین در روابط ایران و آژانس بین‌المللی اتمی و رابطه آمریکا با پرونده‌ای ایران ایجاد کنند. با این حال پس از پیروزی سید محمد خاتمی در انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۷۶ و دیدار رسمی ایشان از سه کشور اروپایی ایتالیا، آلمان و فرانسه شاهد بهبود نسبی در روابط میان جمهوری اسلامی ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا هستیم. در این مقطع زمانی علیرغم وقوع حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۱ میلادی، امنیتی شدن فضای نظام بین‌الملل و قرار گرفتن نام جمهوری اسلامی ایران در فهرست سه گانه «محور شرارت»^۱ توسط جرج بوش (پسر) رئیس جمهور وقت آمریکا و تداوم جوسازی‌ها و نفرت افکنی‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران، اتحادیه اروپا به ادامه گفتگو با ایران راجع به موضوعات مهم از جمله حقوق بشر^۲، روند صلح خاورمیانه^۳، تروریسم^۴ و تسلیحات کشتار جمعی^۵ ادامه دهند.
روند بهبود روابط میان اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران مجدداً تحت تاثیر مسائل

-
۱. Axis of Evil
 ۲. Human Rights
 ۳. The Middle East peace process
 ۴. Terrorism
 ۵. Weapons of mass destruction

هسته‌ای ایران به عمده‌ترین موضوع میان طرفین تبدیل شد و این موضوع بر دیگر موضوعات فی ما بین در گفتگوها سایه انداخت. بطور مشخص از سال ۲۰۰۳ میلادی به بعد گفتگوهای تهران با اتحادیه اروپا یعنی انگلستان، فرانسه و آلمان (تروئیکای اتحادیه اروپا)^۱ در خصوص برنامه هسته‌ای ایران تمامی ابعاد روابط طرفین را تحت‌الشعاع قرار داده بود؛ به طوری که در ۲۱ ژوئیه ۲۰۰۳، اتحادیه اروپا هشدار داد که اگر ایران با بارزسان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی^۲ همکاری نکند ممکن است بروکسل در مناسبات سیاسی و اقتصادی با جمهوری اسلامی ایران تجدید نظر نماید. در همین ارتباط خاویر سولانا^۳ مسئول پیشین سیاست خارجی اتحادیه اروپا در مصاحبه‌ای در مورخ ۲۴ آوریل ۲۰۰۴ اعلام کرد که اتحادیه اروپا آماده است با ایران روابط بنیادینی برقرار کند و براساس آن قراردادهای اقتصادی و بازرگانی منعقد نماید، اما این آمادگی منوط به این خواهد بود که ایران در مورد شرایط حقوق بشر، مبارزه با تروریسم و روند صلح خاورمیانه گام‌هایی بردارد و فعالیت‌های هسته‌ای خود را بصورت دائمی با حالت تعلیق در آورد. (عباسی اشلقی، ۱۳۸۸، صص ۲۶۶-۲۳۵).

ایران با استقبال طرح خاویر سولانا و به منظور آرام سازی فضا و همکاری و اعتماد سازی و جلوگیری از تمایل و نزدیکی شورای حکام و اتحادیه اروپا در مساله هسته‌ای به سمت ایالات متحده، در نشست پاریس در نوامبر ۲۰۰۴ (آبان‌ماه ۱۳۸۳) با سه کشور اروپائی شرکت کرد و پذیرفت که تا ادامه مذاکرات غنی سازی اورانیوم را به حالت تعلیق در آورد و همچنین با ادامه این نشست در تهران در اکتبر ۲۰۰۳، این توافق عملیاتی شد. اما با پیگیری امریکا و همراه کردن سه کشور اروپائی با تصویب قطعنامه‌ای (۵ آذر ۱۳۸۳) در شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از ایران خواسته شد که به مذاکرات هسته‌ای با سه کشور اروپائی ادامه دهد و پروتکل الحاقی را بپذیرد و غنی سازی اورانیوم را متوقف کند. ایران با رد این قطعنامه در ۲۵ بهمن ۱۳۸۳ اعلام کرد که ساخت راکتور آب سنگین اراک را معلق نخواهد کرد که این امر با هشدار اروپائی‌ها مواجه شد.

با به قدرت رسیدن محمود احمدی نژاد در انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۴ چرخش و دگرگونی مهمی در سیاست خارجی ایران اتفاق افتاد و سیاست واقع‌گرایی و محتاطانه دولت

۱. The troika of the European

۲. International Atomic Energy Agency (IAEA)

۳. Javier Solana

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —
خاتمی جای خودش را به سیاست تجدیدنظرطلبانه تهاجمی^۱ داد. نگاه ایدئولوژیک و رادیکال دولت جدید ایران به سیاست خارجی موجب شکل‌گیری تنش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی بر علیه ایران شد. براین اساس در موضوع هسته‌ای با تغییر دولت و تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای در ایران سیاست‌های جدیدی در دستور کار قرار گرفت که ایران و اتحادیه اروپا را به سمت «رویکرد تقابل و دشمنی»^۲ بیشتر سوق داد و از این شرایط، ایالات متحده آمریکا بهترین استفاده را کرد و با همراه کردن اتحادیه اروپا، پرونده هسته‌ای ایران را از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به شورای امنیت انتقال داد.

تغییر در رویکرد اتحادیه اروپا در رابطه با جمهوری اسلامی ایران در حالی صورت گرفت که هدف جمهوری اسلامی ایران استفاده از امکانات سازمان بین‌المللی انرژی اتمی در جهت دستیابی به انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای و همچنین رعایت مفاد معاهده منع گسترش سلاح هسته‌ای (ان. پی. تی)^۳ و به رسمیت شناختن آن توسط جامعه بین‌المللی، کشورهای اروپایی، ایالات متحده آمریکا و دیگر کشورها بود. این در حالی بود که طرف‌های مقابل و از جمله اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا بدون ملاحظات حقوق بین‌المللی و صرفاً از دیدگاه سیاست قدرت^۴ و به بهانه‌های دیگری از جمله موقعیت ژئوپلیتیک و ماهیت نظام سیاسی ایران و ارتباط آن با «جنبش‌های آزادی‌بخش اسلامی»^۵ از جمله «حزب الله»، «حماس» و حتی «القاعده» با «حقوق هسته‌ای ایران»^۶ مخالفت می‌کردند.

تقابل این سیاست‌ها باعث شد که طرفین منازعه با پافشاری بر مواضع و دیدگاه‌های خویش روابط سردی را تجربه کنند و ایالات متحده آمریکا با همراه کردن اتحادیه اروپا شدیدترین تحریم‌ها در ابعاد اقتصادی، تجاری، نظامی بر علیه نهادهای حاکمیتی جمهوری اسلامی ایران، شرکت‌ها و اشخاص طی دو بیانیه و چهار قطعنامه به شماره‌های ۱۹۲۹، ۱۶۹۶، ۱۷۳۷ و ۱۷۴۷ را از سال ۲۰۰۶ تا ژوئن ۲۰۱۰ با مشارکت چین و روسیه در شورای امنیت سازمان ملل تصویب کردند و همزمان اتحادیه اروپا با اعمال تحریم‌های یک جانبه و چند جانبه فراتر از قطعنامه‌های

-
۱. Aggressive revisionist policy
 ۲. Confrontation and Enemy Approach
 ۳. Nuclear Non-Proliferation Treaty
 ۴. Power politics
 ۵. Islamic Freedom Movement
 ۶. Iran's nuclear rights

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵

سازمان ملل علیه ایران همانند امریکا، ایران را در تنگنا قرار داد. ناشی از این وضعیت روابط اتحادیه اروپا با ایران در سطوح سیاسی، اقتصادی و تجاری به پایین‌ترین سطح خود طی دو دهه اخیر رسیده بود.

با برگزاری انتخابات ریاست جمهوری در سال ۱۳۹۲ و پیروزی حسن روحانی و تغییر دولت در ایران دوره‌ای جدید در روابط میان اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران پدید آمد. با طرح سیاست خارجی دولت جدید حول محور «تعامل با دنیا»^۱ و «تنش زدایی»^۲ با کشورهای منطقه و جهان، اروپائی‌ها با صدور بیانه‌ای ضمن استقبال از این سیاست‌ها آمادگی خود را برای همکاری با دولت جدید ایران اعلام کردند. «کاترین اشتون»^۳ مسئول وقت سیاست خارجی اتحادیه اروپا با ارسال نامه تبریک به رئیس‌جمهور جدید ایران، از سرگیری مذاکرات با گروه ۵+۱ را خواستار شد.

در حاشیه اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل در شهریور ۱۳۹۲، دور اول گفتگوها و دیدار مقامات ایرانی با مقامات اروپایی و امریکایی با محوریت برنامه هسته‌ای ایران آغاز شد و دور دوم این گفتگوها در ژنو و وین ادامه یافت و نهایتاً در دور سوم گفتگوها در آذر ۱۳۹۲ توافق شش ماهه بین ایران و اعضای ۵+۱ حاصل شد که طبق آن مقرر شد ایران توان غنی‌سازی را به بیش از پنج درصد و تعداد سانتریفیوژهایش را افزایش ندهد در مقابل اعضای ۵+۱ تعهد کردند برخی از تحریم‌های اعمال شده بر علیه ایران را لغو و اموال و دارائی‌های بلوک شده ایران در بانک‌های خارجی را مسترد کنند.

توافق موقت شش ماهه ژنو برای دو دوره چهار ماهه و هفت ماهه برای رسیدن به توافق نهایی تمدید شد و نهایتاً دور چهارم گفتگوها در ۲۳ تیرماه ۱۳۹۴ در وین «برنامه جامع اقدام مشترک»^۴ (برجام) بین ایران و ۵+۱ امضاء و بعد از یک دوره شش ماهه در ۲۶ دیماه ۱۳۹۵ وارد فرآیند اجرایی شد.

بعد از امضاء قرارداد برجام، مقامات سیاسی، اقتصادی، تجاری و فرهنگی اعضای اتحادیه اروپا در سطح رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر، وزیر و مدیرکل ضمن سفر به ایران و دیدار و ملاقات

-
۱. Interacting with the world
 ۲. Détente
 ۳. Catherine Ashton
 ۴. Joint Comprehensive Plan of Action

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —
با مقامات ایرانی، آغاز فصل جدیدی از روابط ایران و اتحادیه اروپا را بیان داشتند. بعد از اجرائی شدن برجام، اتحادیه اروپا «استراتژی توسعه و همکاری»^۱ با ایران را در تمامی حوزه‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی، تجاری و فرهنگی را با تصویب در پارلمان اتحادیه در چهار آبان‌ماه ۱۳۹۵ در دستور کار قراردادده و چرخش سیاست خارجی اتحادیه اروپا در دوران جدید بیانگر این موضوع هست که اتحادیه اروپا پس از برجام به دلایل متعددی به توسعه و تعمیق روابط با ایران به عنوان یک بازیگر مهم منطقه‌ای برای یک دوره بلند مدت اهمیت زیادی قائل است.

اتحادیه اروپا: استراتژی توسعه روابط با ایران

نهاد اتحادیه اروپا طی یک روند تدریجی و داوطلبانه کشورهای مستقل با هدف همکاری‌های فنی و اقتصادی با تشکیل اتحادیه زغال و فولاد در سال ۱۹۵۱ با حضور شش کشور فرانسه، آلمان، ایتالیا، بلژیک، هلند و لوکزامبورگ تشکیل شد. همین اعضا بعدها جامعه اقتصادی اروپا و انجمن اروپایی انرژی هسته‌ای را در سال ۱۹۵۷ ایجاد کردند و در سال ۱۹۷۳ انگلستان، ایرلند و دانمارک به بازار مشترک اروپا پیوستند و در سال ۱۹۸۱ یونان و اسپانیا و پرتغال در سال ۱۹۸۶ و اتریش، سوئد و فنلاند در سال ۱۹۹۵ به عضویت اتحادیه اروپا درآمدند و با وحدت آلمان غربی و آلمان شرقی در ۱۹۹۰، عضویت جمهوری دموکراتیک آلمان کامل شد. نهایتاً در سال ۱۹۹۱ با امضای پیمان ماستریخت وحدت اقتصادی کشورهای اروپایی به وحدت سیاسی منجر شد. و همکاری‌های سیاسی و امنیتی مشترک اتحادیه اروپا تحقق عینی یافت. در سال ۲۰۰۴ با پیوستن ده کشور شامل قبرس، مالت، لهستان، مجارستان، جمهوری چک، اسلواکی، اسلوانی، استونی و لتونی و لیتوانی تعداد اعضای اتحادیه به ۲۷ کشور رسید (ملکی، ۱۳۹۵)

اتحادیه اروپا این مدل همکاری و همگرایی از حوزه‌های اقتصادی و فنی برای رسیدن به همکاری‌های سیاسی و امنیتی را در قبال جمهوری اسلامی ایران دنبال نکرده است و عمده‌ترین مسائل و مشکلات ایران و اتحادیه اروپا بعد از انقلاب اسلامی در روابط آن‌ها، مشکلات سیاسی و فرهنگی و هویتی بوده که موجب ایجاد بحران‌ها و تنش‌ها در روابط آن‌ها و بعضاً قطع روابط گردیده است. و تاکنون اتحادیه اروپا بر اساس معیارهای ارزشی، اجتماعی و

۱. Development strategy and cooperation

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵

هویتی از قبیل تساهل، مدارا، حقوق بشر، دخالت انسان‌دوستانه، سیستم قضایی و مجازات اعدام... سیاست خارجی خود با جمهوری اسلامی ایران را تنظیم کرده است.

به نتیجه رسیدن مذاکرات هسته‌ای با ایران به عنوان یک موضوع امنیتی-سیاسی از طریق دیپلماسی و مذاکره اتحادیه اروپا را به این نتیجه رسانده است که هر نوع اختلاف نظر و تضاد با جمهوری اسلامی ایران علیرغم شکست و ناکامی دوره‌های گفتگو انتقادی و فراگیر در سال‌های گذشته، از طریق مذاکره و دیپلماسی قابل حل است. در واقع مذاکرات برجام از یک طرف شناخت و درک اتحادیه اروپا نسبت به سیاست‌های ایران در داخل و خارج از آن را بیشتر کرده است و از طرف دیگر علیرغم اختلاف نظر میان جریان‌ها و گروه‌های سیاسی داخلی در ایران، دوگانگی آن‌ها در سیاست خارجی را به حداقل رسیده و هر دو گروه روی منافع و امنیت ملی جمهوری اسلامی اتفاق نظر دارند و صرفاً تاکتیک‌ها و روش‌های آن‌ها برای بدست آوردن این اهداف متفاوت است. (۲۰۱۶; parsī and esfandiary)

از این رو اتحادیه اروپا بر خلاف گذشته که روابط خود با ایران را براساس تغییرات داخلی در سیاست ایران هماهنگ می‌کرده، دیگر خیلی اعتباری ندارد و برجام بهترین فرصت را برای بازسازی روابط اتحادیه اروپا با ایران نسبت به یک دهه گذشته فراهم کرده و همپنین اتحادیه اروپا به این نتیجه رسیده که نداشتن رابطه با ایران برای اتحادیه اروپا به لحاظ سیاسی و اقتصادی خیلی پرهزینه است بویژه در موضوعات و تنازعات منطقه خاورمیانه ایران به عنوان یک بازیگر منطقه‌ای از نفوذ و اعتبار زیادی برخوردار است.

جمهوری اسلامی ایران بر خلاف برخی دیدگاه‌های رایج، حضور خود را در منطقه خاورمیانه و دیگر مناطق پیرامونی نه بر پایه تفکرات مذهبی، بلکه بر روی مواضع و تفکرات ضداستعماری پایه‌گذاری کرده که در انقلاب ایران و بعد از آن از سیاست‌های اصولی‌اش بوده و نقش فعال آن در جنبش عدم تعهد موید این دیدگاه هست. و از این رو اتحادیه اروپا در منطقه خاورمیانه با ایران نه از موضع برتر، بلکه بایستی مبتنی بر یک رابطه عمیق و منافع مشترک و متقابل با سازوکارهای جدید باشد. اتحادیه اروپا به دلایلی که در سطور بعدی می‌آید استراتژی توسعه روابط با ایران را در دستور کار قرار داده است.

الف- موقعیت برتر و استراتژیک ایران در منطقه خاورمیانه

از دیدگاه اتحادیه اروپا موقعیت استراتژیک ایران در منطقه خاورمیانه و برخورداری از منابع

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —
غنی انرژی ایران را به عنوان یک شریک مطمئن و قدرتمند نسبت به دیگر کشورهای منطقه خاورمیانه نشان می‌دهد. ایران طولانی‌ترین خطوط ساحلی را در آب‌های خلیج فارس و تنگه هرمز دارد تسلط و کنترل آن بر تنگه استراتژیک هرمز که بزرگترین آبراه نفتی جهان بشمار می‌رود، نمی‌تواند نادیده گرفته شود. فلات قاره ایران پل ارتباط شرق و غرب به عنوان آلترناتیوی برای ترانزیت کالا و انرژی بجای مسیر روسیه و ارتباط با کشورهای آسیای شرقی دارای اهمیت استراتژیک است.

سیاست پیروی اتحادیه اروپا از ایالات متحده آمریکا در تعریف روابط خود با ایران بویژه در پرونده هسته‌ای ایران سیاست اشتباهی بود. اصول سیاست خارجی مشترک اتحادیه اروپا در خاورمیانه بر پایه منافع اقتصادی، منافع امنیتی و جلوگیری از یک جانبه‌گرایی ایالات متحده آمریکا در منطقه استوار است، ایران به لحاظ موقعیت ویژه و نفوذ و اعتبار در منطقه می‌تواند در تحقق منافع اتحادیه اروپا نقش داشته باشد.

ب- بحران‌های منطقه خاورمیانه

مجاورت جغرافیایی اتحادیه اروپا با کشورهای منطقه خاورمیانه، وضعیت این منطقه را برای اتحادیه اروپا نگران‌کننده کرده بویژه بعد از تحولات بهار عربی یا بیداری اسلامی و جنگ‌های داخلی در عراق، سوریه و یمن به دنبال افراط‌گرایی و خشونت و درگیری‌های قومی-مذهبی و آغاز جریان پناهندگان و مهاجرت مردمان کشورهای بحران زده به اتحادیه اروپا نگرانی‌های امنیتی و اقتصادی و اجتماعی دولتمردان اروپایی را ایجاد کرده است. لذا حل این بحران‌ها و ایجاد خاورمیانه با ثبات و عاری از خشونت و جنگ و توسعه اجتماعی و اقتصادی آن جزیی از منافع عمومی اتحادیه اروپاست. حضور ایران در مذاکرات حل و فصل بحران سوریه در اکتبر - نوامبر ۲۰۱۵ بعد از موافقت‌نامه برجام حائز اهمیت است. از دید اتحادیه اروپا، ایران با توسعه نفوذ و حضور در سوریه، عراق و لبنان و غیره علیرغم اهداف متفاوتی که با اتحادیه اروپا بویژه در بحران سوریه دارد، بایستی در مذاکرات مدیریت بحران‌های منطقه حضور داشته باشد و این امر به منزله به رسمیت شناختن نقش یکی از بازیگران اصلی منطقه خاورمیانه هست. بنابراین اتحادیه اروپا با چالش‌هایی که در حوزه پیرامونی خود دارد از قبیل بحران پناهجویان، تروریسم، بحران‌های سوریه، اوکراین و بحران امنیت ملی و اقتصادی به این نتیجه رسیده که در این شرایط جدید ایران می‌تواند در حل و فصل بخشی از چالش‌های اتحادیه اروپا نقش داشته باشد.

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵

اتحادیه اروپا در ترسیم روابط جدید خود با ایران به این نتیجه واقف شده که نتیجه تحریم‌های یک جانبه و چند جانبه بر علیه ایران در موضوع هسته‌ای، اتحادیه اروپا در رقابت با دولت‌های دیگر برای حضور در ایران عقب مانده و دولت‌های مثل چین، هند و ژاپن جای اتحادیه اروپا را گرفته‌اند. (Esfandiary; ۲۰۱۳)

اتحادیه اروپا تا سال ۲۰۰۸ به عنوان بزرگترین شریک تجاری ایران با ۲۷ میلیارد یورو حجم تجارت با پیگیری‌های سیاست‌های تحریم علیه ایران حجم تجارت آن با ایران در سال ۲۰۱۳ به کمتر از ۷ میلیارد یورو تنزل کرد. به ثمر رسیدن برجام را اتحادیه اروپا یکی از مهمترین دستاوردهای دیپلماتیک خود می‌داند و می‌خواهد در فضای پسابرجام روابط جدیدی را با ایران شکل بدهد و برای جبران عقب ماندگی‌های قبلی از فرصت‌های پیش آمده نهایت بهره‌برداری را بنماید و در این راستا حتی ممکن است با ایالات متحده آمریکا شکاف‌های تاکتیکی پیدا کند (همشهری دیپلماتیک، ۱۳۸۰، ص ۵) و تصویب قطعنامه جدید در خصوص استراتژی جدید اتحادیه اروپا برای توسعه روابط با ایران در ۴ آبانماه ۱۳۹۵ موید این ادعاست.

اتحادیه اروپا پس از توافق جامع هسته‌ای که ماه ژوئیه ۲۰۱۵ به دست آمد و پس از تایید این توافق در شورای امنیت، رسماً برجام را تایید کرد. اندکی پس از آن، فدریکا موگرینی -- نماینده عالی اتحادیه اروپا -- نخستین سفر رسمی خود را به تهران داشت. موگرینی در یک کنفرانس مطبوعاتی مشترک با محمد جواد ظریف -- وزیر امور خارجه ایران -- تاکید کرد: "توافق هسته‌ای در طول روند اجرایی خود فصل نوینی را در روابط ایران و اتحادیه اروپا خواهد گشود." در واقع، موگرینی در یک مقاله‌ای در روزنامه گاردین نوشت: "از طرف ۱۸ وزیر امور خارجه کشورهای عضو اتحادیه اروپا ماموریت دارد به بررسی راه‌های پردازد که این اتحادیه بتواند فعالانه به یک چارچوب منطقه‌ای مبتنی بر همکاری بیشتر با تهران برسد. وی همچنین به نقش کلیدی برجام در بسط موضوعات مذاکرات دوجانبه با ایران اشاره کرد؛ رویدادی که به گفته وی، فقط با سنت دیرینه روابط فرهنگی و اقتصادی اروپا با ایران امکانپذیر شد." (روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵/۲/۱۱).

اتحادیه اروپا در روابط اقتصادی با ایران نباید ایران را به عنوان یک بازار مصرف کننده و تلاش برای تمرکز صادرات اروپا به ایران مد نظر قرار دهد. بلکه بایستی ایران را به عنوان یک شریک چند وجهی بویژه در بازار انرژی بین‌المللی، انتقال فناوری و تکنولوژی، سرمایه‌گذاری مشترک در پروژه‌های انرژی ایران و منطقه با نگاه راهبردی برد- برد برای تامین منافع مشترک

استراتژی توسعه روابط ایران با اتحادیه اروپا

بعد از پیروزی حسن روحانی در انتخابات ریاست جمهوری ۲۴ خرداد ۱۳۹۲، و طرح جدید در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قالب اعتدال و میانه‌روی، تنش‌زدایی و تعامل سازنده با جهان و عملیاتی کردن این طرح در مذاکرات هسته‌ای به دنیا نشان داد که استراتژی جدید ایران در سیاست خارجی برخاسته از واقعیت‌های نظام بین‌الملل، شرایط محیطی و داخلی ایران است. به نتیجه رسیدن مذاکرات هسته‌ای ایران با ۱+۵ و انعقاد موافقت‌نامه برجام، جایگاه و منزلت ایران در نظام بین‌الملل ارتقا پیدا کرد و ایران به جهان نشان داد که اهل مذاکره و تعامل با قدرتهای بزرگ نظام بین‌الملل است. و دولتمردان جدید ایران با درک درست از نظام بین‌الملل و شناخت از منابع و مراکز قدرت و چانه‌زنی برای منافع ملی ایران و رفع موانع و مشکلات ایران در نظام بین‌الملل بویژه رفع تحریم‌های فلج کننده شورای امنیت که بر علیه ایران بخاطر پرونده هسته‌ای طی سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ وضع شده بود تلاش کردند.

از ابتدای انقلاب اسلامی ایران، دولتمردان جمهوری اسلامی ایران در روابط خارجی با اتحادیه اروپا با انگیزه ایجاد تعادل در مقابل سلطه طلبی و هژمونی امریکا نگاه می‌کردند و در مناسبت‌ها و مقاطع مختلف در دولت‌های بعد از انقلاب این رویکرد دنبال شده است. کمال خرازی وزیر امور خارجه سابق ایران در سخنرانی خود در فوریه سال ۲۰۰۳ در کمیسیون سیاست خارجی اروپا اعلام کرد که "به اعتقاد ما جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا هم به دلایل سیاسی و هم به دلایل اقتصادی می‌توانند شرکای با ثباتی برای یکدیگر باشند و دو طرف ظرفیت‌های فراوانی برای ارتقای روابط برخوردارند..... وضعیت کنونی بین‌المللی و تحولات جهانی پس از ۱۱ سپتامبر ابعاد مهم و مثبت بر همکاری و روابط دوجانبه بخشیده است و ایران در راستای سیاست تنش‌زدایی و گسترش همکاری‌های بین‌المللی مهم به دنبال توسعه مناسبات خود با کشورهای اروپایی هست...." (عباسی اشلقی، ۱۳۸۸، صص ۲۲۶-۲۳۵).

همچنین دولت هاشمی رفسنجانی برای ترمیم روابط ایران و اتحادیه اروپا تلاش‌های زیادی داشت و این رویکرد در دولت خاتمی هم ادامه پیدا کرد و گفتگوهای انتقادی و فراگیر ایران با اتحادیه اروپا در چارچوب همین تلاش‌ها شکل گرفت و به همین دلیل پس از اعلام سیاست مهار دو جانبه کلینتون رئیس‌جمهور وقت امریکا، اتحادیه اروپا از درخواست امریکا مبنی بر مهار

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵
و انزوای ایران استقبال نکرد، همچنین بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر در سال ۲۰۰۱، ایران از طرف
جرج بوش رئیس جمهور امریکا به حمایت از تروریسم و محور شرارت متهم شد، اما این ادعا
مورد حمایت اتحادیه اروپا قرار نگرفت.

الف- ایجاد توازن قدرت

کشورهای عضو اتحادیه اروپا در میان کشورهای ثروتمند، صنعتی و پیشرفته جهان قرار
دارند، فرانسه، انگلستان و آلمان و ایتالیا عضو گروه هشت بوده و فرانسه و انگلستان از اعضای
دائم شورای امنیت سازمان ملل هستند. کشورهای عضو اتحادیه اروپا در سازمان‌های پولی و
اقتصادی نظیر صندوق بین‌المللی پول؛ بانک جهانی و سازمان تجارت جهانی و سازمان همکاری
اقتصادی و توسعه حضور فعال و نفوذ زیادی دارند. همچنین حفظ روابط با اتحادیه اروپا برای
ایران برای خنثی کردن تحریم‌های اقتصادی امریکا و حمایت اتحادیه اروپا به عنوان مهمترین و
قدرتمندترین اتحادیه سیاسی و اقتصادی در جهان می‌تواند در توازن قدرت ایران با قدرتهای
بزرگ نقش مهمی داشته باشد.

علیرغم پیگیری‌های سیاست‌های آشتی جویانه از سوی ایران تحول مهمی در روابط
سیاسی دو طرف ایجاد نشد و تاثیر برخی از عوامل تنش‌زا از جمله حقوق بشر، تروریسم و
مهمتر از همه فعالیت‌های هسته‌ای ایران بویژه بعد از روی کار آمدن محمود احمدی نژاد در
انتخابات ریاست جمهوری خرداد ۱۳۸۴، روابط طرفین متشنج و به پائین‌ترین سطح روابط رسید.
که موجب آن همگرایی اتحادیه اروپا با ایالات متحده در انتقال پرونده هسته‌ای از شورای حکام
آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به شورای امنیت گردید. و در این دوران تحریم‌های مختلفی
توسط اتحادیه اروپا بر علیه ایران اعمال شد. وزیران اتحادیه اروپا در بهمن ۱۳۸۵ در بروکسل
اجرای تحریم‌های در نظر گرفته شده در شورای امنیت علیه ایران بعد از تصویب قطعنامه
۱۷۳۷، تصویب کردند که این مصوبه محدودیت‌ها و تحریم‌های مالی بر علیه موسسات و
شخصیت‌های ایرانی را به دنبال داشت. پس از قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت در ۱۶ ژوئن
۲۰۱۰، اتحادیه اروپا شدیدترین تحریم‌ها در حوزه‌های مختلف انرژی، انتقال فناوری، حمل و
نقل و کشتیرانی، بیمه، بانکداری و انتقال تجهیزات تسلیحات هسته‌ای و خدمات را بر علیه
ایران به تصویب رساند. (سنایی، ۱۳۹۴، صص ۱۷۸-۱۴۵).

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —

ب- توسعه مبادلات تجاری و اقتصادی

مذاکرات برجام و امضای آن در ۲۳ تیرماه ۱۳۹۴، فضای جدیدی در روابط طرفین ایجاد کرده است. ایران تلاش دارد از فضای ایجاد شده پس از برجام با توجه به هدف‌گذاری در تحقق اقتصاد مقاومتی برای رشد هشت درصدی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی بویژه در حوزه انرژی نفت و گاز، جذابیت‌های بازار ایران را برای دولت‌های خارجی بویژه کشورهای اتحادیه اروپا نشان دهد تا بتواند سهم از دست رفته خود در بازارهای انرژی بواسطه تحریم‌های هسته‌ای را دوباره احیا کند. هیات‌های تجاری، اقتصادی و دیپلماتیک کشورهای اروپایی در طول این مدت با سفر به ایران طی ملاقات‌های متعدد برای از سرگیری روابط تجاری و اقتصادی و گشایش دفتر این اتحادیه در تهران رایزنی‌هایی داشته‌اند.

ایران براساس نظریه وابستگی متقابل و برای کاهش آسیب‌پذیری تحریم‌های احتمالی و تحکیم و توسعه اقتصادی علاقه زیادی برای توسعه روابط تجاری و انعقاد موافقت‌نامه رسمی تجاری با اتحادیه اروپا دارد. انعقاد این نوع موافقت‌نامه‌ها ضمن تشوق گسترش تجارت میان طرفین، محیط امن برای سرمایه‌گذاری و گسترش روابط تجاری با دیگر شرکای تجاری را فراهم می‌کند و موجب استحکام روابط میان طرفین می‌شود. و در این راستا اتحادیه اروپا حمایت خود را از پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی اعلام کرده است.

ایران برای تحقق سند چشم‌انداز ۲۰۲۵ و تبدیل شدن به اولین قدرت منطقه‌ای در توسعه اقتصادی، تجاری، علمی، نظامی و فناوری بیشترین تمرکز خود را برای توسعه بخش انرژی بویژه گاز و محصولات گازی دارد. ایران به عنوان سومین کشور دارنده گاز برنامه‌ریزی کرده تا سال ۲۰۲۵ ۳۶۰ میلیارد متر مکعب گاز تولید نماید. تولید این حجم گاز نیاز به فناوری و سرمایه دارد که ایران برای رسیدن به آن به دنبال تنظیم قراردادهای جدید در بخش نفت و گاز (آی پی سی) برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی هست. شرکت‌های اتحادیه اروپا با برخورداری از این فناوری و سرمایه می‌توانند از این فرصت نهایت استفاده را نمایند.

خروج امریکا از برجام و موضع اتحادیه اروپا

موضوع توافق هسته‌ای با ایران که در دولت باراک اوباما در ژوئن ۲۰۱۵ منعقد شد به یکی از موضوعات چالش برانگیز در مبارزات انتخابات ریاست جمهوری امریکا بدل شد. دونالد ترامپ

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵

کاندیدای نهائی حزب جمهوری خواه در شعارهای انتخاباتی خود از توافقنامه برجام مکرر اعلام نارضایتی می‌کرد و معتقد بود که این توافقنامه به ضرر منافع امریکا و متحدین آن و به نفع ایران شده است. و قول داد که بعد از پیروزی در انتخابات و تشکیل دولت توافقنامه برجام را به همکاری شرکای اروپائی اش مورد بازبینی قرار دهد. و اصلاحات مدنظر خود را اعمال کند.

ترامپ و نزدیکانش بعد از پیروزی در انتخابات در مناسبت‌های مختلف انتقادهای تندی به برجام وارد می‌کردند از جمله اینکه این توافقنامه تضمین کافی برای توقف برنامه هسته‌ای ایران بطور کامل بعد از پایان دوره‌های پیش‌بینی شده در برجام را تعیین نکرده و همچنین راجع به برنامه موشکی و رفتار منطقه‌ای ایران در خاورمیانه را توافقی انجام نشده است. از اینرو از طرفین مذاکره کننده برجام درخواست داشت که برای اصلاح آن مجددا مذاکرات را آغاز کنند. درخواست ترامپ با بی‌اعتنائی شرکای اعضای اتحادیه اروپا، روسیه، چین و ایران توافقنامه برجام مواجه شد. فدریکا موگرینی مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا که در مذاکرات هسته‌ای حضور داشت، به دفاع از این توافقنامه اعلام کرد "که پایدار ماندن برجام و اجرای آن از اولویت‌های اتحادیه اروپاست". (روزنامه ایران، ۹۵/۹/۲۵).

و همچنین در نشست بروکسل اعضای اتحادیه اروپا در تاریخ ۲۴ آبان‌ماه ۱۳۹۵، خانم موگرینی با حمایت مجدد خود از برجام اعلام کرد "که برجام یک توافق دو جانبه نیست بلکه توافق چند جانبه است که شورای امنیت سازمان ملل هم بر آن صحنه گذاشته است. (همان) و مقامات فرانسه، آلمان و انگلیس در اظهارات جداگانه بر ضرورت اجرای برجام تا زمانی که از سوی ایران مفاد آن اجرا شود، تاکید داشتند.

از سوی دیگر اختلاف نظر در هیات حاکمه امریکا در خصوص خروج یا ادامه برجام با عث شد که ترامپ بعد از روی کار آمدن در سه نوبت بعد از گزارش مدیرکل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی مبنی بر پایبندی ایران به برجام، تائید پایبندی ایران به برجام و تمدید تعلیق تحریم‌ها را اعلام کند. اما در نهایت ترامپ با فشار گروه مخالفان برجام دست به تغییر هیات دیپلماتیک خود زد و رگس تیلرسون وزیر امور خارجه و هربرت مک مستر مشاور امنیت ملی امریکا را که از مدافعان تداوم برجام با ایران بودند را از کار برکنار کرد و با جایگزین کردن جان بولتن و مایک پمپو به ترتیب در جایگاه مشاور امنیت ملی و وزیر امور خارجه، طرح خروج از برجام را کلید زد و در نهایت ترامپ بعد از ناکامی خود برای از سرگیری مذاکرات برجام برای اصلاح آن، به طور یکجانبه در ۱۸ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷ به طور رسمی از برجام خارج شد و پس از این اتفاق دولت

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —
امریکا طی بیانیه‌ای برنامه زمانبندی شده برای بازگشت تحریم‌های ایران که بواسطه برجام
بعضا لغو یا تعلیق شده بودند، را در دستور کار قرار داد.

خروج امریکا از برجام با واکنش تند متحدین اروپائی امریکا مواجه شد و آن‌ها یکصدا خروج
امریکا از برجام را محکوم کردند. و برای تضمین ادامه حیات برجام و جلوگیری از شکست آن و
ایضا نگهداشتن جمهوری اسلامی ایران در برجام متعهد شدند که با طراحی مکانیسم مالی ویژه
همکاری‌های تجاری و اقتصادی با ایران را جهت خنثی کردن تحریم‌های ایالات متحده امریکا
ادامه خواهند داد و تمام تلاششان را برای حفظ برجام بکار خواهند گرفت.

نتیجه‌گیری:

روابط اتحادیه اروپا و ایران در طول چند دهه گذشته از متغیرهای داخلی، منطقه‌ای و
بین‌المللی متأثر بوده است و هر کدامیک از این متغیرها در مقطعی نقش تعیین کننده‌ای در
توسعه یا عدم توسعه روابط طرفین داشته‌اند. بعد از انقلاب اسلامی ایران تا شکل‌گیری پرونده
هسته‌ای ایران روابط طرفین بیشتر متأثر از سیاست‌های داخلی جمهوری اسلامی ایران بوده
است و با تغییر دولت و روی کار آمدن دولتمردان جدید روابط ایران و اتحادیه اروپا جهت‌گیری
جدیدی را پیدا می‌کرد که البته اتحادیه اروپا در قبال ایران دارای استراتژی مشخصی بود اما
دولت جمهوری اسلامی ایران در طول این مدت استراتژی مشخصی را نداشت. البته متغیرهای
سیاسی و فرهنگی و هویتی در ترسیم سیاست خارجی و روابط طرفین نقش فعالی داشت. با
روی کار آمدن دولت اعتدال سال ۱۳۹۲ و طرح سیاست خارجی جدید بر محور تعامل سازنده با
جهان و توسعه در داخل به نظر می‌رسد استراتژی جدید سیاست خارجی ایران ریل گذاری شده
و هر دولتی که بعد از این دوران به قدرت برسد الزاما بایستی با پیروی از این سیاست‌های
برنامه‌ها و تاکتیک‌های سیاست خارجی ایران را طراحی و هدایت نماید. این تغییر نگرش و
رویکرد در استراتژی اتحادیه اروپا در قبال جمهوری اسلامی ایران بعد از به نتیجه رسیدن برجام
اتفاق افتاده و اتحادیه اروپا خواستار توسعه روابط با ایران در همه حوزه‌ها می‌باشد و توافق
هسته‌ای به عنوان یک موضوع سیاسی و امنیتی دولتمردان دو طرف را به این نتیجه رسانده که
هر موضوع اختلاف بر انگیز چه در سطح داخلی و یا منطقه‌ای از طریق دیپلماسی و مذاکره با
حل است و توافق برجام بویژه برای اتحادیه اروپا دستاورد مهمی در سیاست خارجی تلقی
می‌شود و برای حفظ و اجرای آن با اقتدار و صلابت از آن دفاع می‌نماید. موقعیت ژئوپولیتیک

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵
ایران، قدرت منطقه‌ای و نقش آن در بحران‌های منطقه خاورمیانه و همکاری در حوزه‌های
انرژی و اقتصاد برای اتحادیه اروپا و برقراری توازن قدرت در نظام بین‌الملل به کمک اتحادیه
اروپا در همه ابعاد و حوزه‌ها برای جمهوری اسلامی ایران حائز اهمیت است.

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ —

فهرست منابع

- عباسی اشلقی، مجید (۱۳۸۸)، "مطالعه نظری سیاست خارجی دو جانبه اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران"، فصلنامه علوم سیاسی، پائیز ۱۳۸۸، شماره ۸، صص ۲۶۶-۲۳۵.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۴)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران، سمت.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۷۸)، "سیاست خارجی و امنیت مشترک اروپائی"، فصلنامه سیاست خارجی، ویژه اروپا (۱) سال سیزدهم، صص ۶۷-۳۳.
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۸)، "ایران و اروپا، از گفتگوی انتقادی تا مشارکت اقتصادی"، فصلنامه سیاست خارجی، ویژه اروپا (۲)، سال سیزدهم، صص ۲۵۶-۲۳۷.
- ملکی، عباس (۱۳۹۵)، "ایران و اروپای متحد: درس‌ها و آزمون‌ها"، دسترسی در آدرس اینترنتی ذیل:

sharif.edu/.../IransForeignPolicy/Iran's%۲۰Foreign%۲۰Policy%۲۰

- سنایی، اردشیر (۱۳۹۴)، "روابط ایران و اتحادیه اروپا پس از روی کار آمدن دولت یازدهم"، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، شماره ۲۹، صص ۱۷۸-۱۴۵.
- "بررسی متغیرهای تاثیرگذار بر روابط ایران و اتحادیه اروپا"، ۱۳۹۵/۲/۷، سایت پایداری ملی: paydarymelli.ir/
- خالوزاده، سعید (۱۳۹۰)، "نقش آفرینی اتحادیه اروپا در پرونده هسته‌ای ایران"، کتاب اروپا (۷۱)، تهران، موسسه ابرار معاصر تهران.
- "شکاف میان اروپا و امریکا بر سر ایران"، همشهری دیپلماتیک، سال اول، شماره ۱۳-۱۲، بهمن ۱۳۸۰.
- روابط ایران و اتحادیه اروپا، "روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵/۲/۱۱.
- موسی زاده، رضا (۱۳۸۸)، سازمان‌های بین‌المللی، تهران، انتشارات بنیاد حقوقی میزان.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۸۱)، جزوه درسی تئوری‌های روابط بین‌الملل دوره دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- روزنامه ایران، ۹۵/۹/۲۵.

- Esfandiary; Dina " assessing the European union sanctions policy:Iran as a case study " Available at:

_____ بررسی روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در دوره پسا برجام ۵

https://www.files.ethz.ch/isn/۱۷۵۴۶۷/EUNPC_no%۲۰۳۴.pdf

- parsi; Rouzbh; Esfandiary;"An EU strategy for relation with Iran after nuclear deal;" Available at: www.sipri.org/sites/default/files/EUNPC_no-۳۴.pdf